

GUIES D'HISTÒRIA URBANA DEL MUHBA:

1. BARCINO/BCN	8. DEFENSA 1936-39/BCN
2. GAUDÍ/BCN	9. ORIENT/BCN
3. DIAGONAL/BCN	10. SEAT 1950-65/BCN
4. PARCS/BCN	11. POBLENOU/BCN
5. GÒTIC/BCN	12. TEATRES/BCN
6. AIGUA/BCN	13. COOPERATIVES 1842-1939/BCN
7. BARRAQUES/BCN	

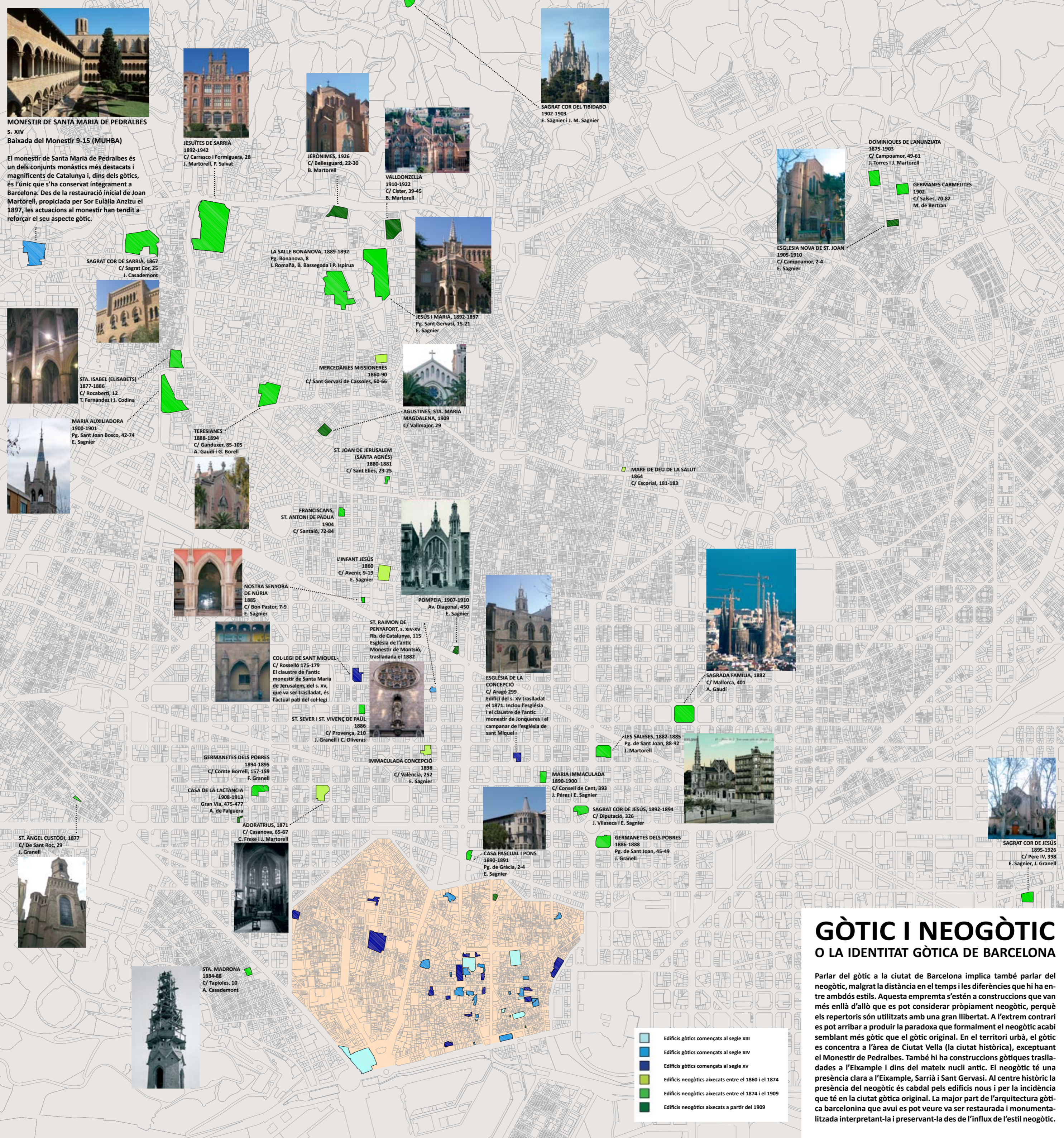
©MUHBA 2012 2a edició: juliol de 2012

AUTORIA: Albert Cubeles i Bonet
Plànol: Enrique Badiola Fdz. del Pino

FOTOGRAFIA: AFB (Arxiu Fotogràfic de Barcelona), ICC (Institut Cartogràfic de Catalunya). *Fotografes:* Albert Cubeles i Bonet, Montserrat Cucurella-Jorba, Jaume Irigoyen, Josep Parer, Joan Roca, Pere Vivas.

COORDINACIÓ I DOCUMENTACIÓ: Elisenda Curia

IDEACIÓ FORMAL I DISSENY: Montserrat Cucurella-Jorba

MONESTIR DE SANTA MARIA DE PEDRALBES
s. XIV
Baixada del Monestir 9-15 (MUHBA)
El monestir de Santa Maria de Pedralbes és un dels conjunts monàstics més destacats i magnífics de Catalunya i, dins dels gòtics, és l'únic que s'ha conservat íntegrament a Barcelona. Des de la restauració inicial de Joan Martorell, propiciada per Sor Eulàlia Anzizu el 1897, les actuacions al monestir han tendit a reforçar el seu aspecte gòtic.

Una ciutat de color ataronjat
La Barcelona gòtica tenia una tonalitat ataronjada, perquè sistemàticament s'aplicava una patina d'òxid de ferro sobre el morter de calç (blanc). Trobar el rastre d'aquesta característica en els monuments gòtics de la ciutat actual és difícil, perquè pràcticament res d'allò que avui es considera i es visualitza com a gòtic no presenta l'aspecte original. El Saló de Cent a la Casa de la Ciutat (1370), que segueix el mateix model que el Tinell del Palau Reial Major (1359), va ser ampliat al segle XIX amb plantejaments neogòtics. A la mateixa època parts importants dels antics monestirs de Jonqueres, Montsió i de Jesús, a més del campanar de l'església de Sant Miquel, van ser desmuntades, es van traslladar a l'Eixample i es van refer en construccions noves. Els casals del carrer de Montcada o de l'entorn de Sant Just (als carrers de Lleó, Correu Vell i Regomir) en són clars exemples de resultes de les restauracions que s'hi van dur a terme durant el segle XX.

Valorar el món medieval
Els primers exemples d'una certa sensibilitat envers les construccions del passat a Barcelona daten de finals del segle XVIII. Les classes dirigents barcelonines buscaven uns referents històrics que legitimesin les seves aspiracions davant dels reptes que plantejava la modernitat, i aquests referents van aparèixer amb força en els darrers segles de l'etapa medieval. Es tractava d'una sensibilitat minoritària, desenvolupada per alguns erudits, com Antoni de Capmany, que, si bé va facilitar la conservació de la Sala de Contractacions de l'edifici de la Lotja (1383), la qual va ser embolcallada per l'obra neoclàssica de Soler Faneca, no va poder evitar que una part important de la Casa de la Ciutat i altres construccions fossin enderrocades per obrir l'actual plaça de Sant Jaume i aixecar la nova façana de l'Ajuntament (1823). La lectura dels edificis del passat com a entitats monumentals que cal preservar no es va començar a produir fins als anys de les desamortitzacions (1835) sota la influència del Romanticisme. És en aquest moment quan, en el marc d'una nova etapa de profunda renovació urbana, es va començar a prendre consciència del valor patrimonial del món medieval, a descobrir-lo i a subratllar-ne els valors artístics. Val a dir que alguns dels edificis més importants es van salvar gràcies a unes circumstàncies que no tenen res a veure amb la sensibilitat patrimonial: van quedar sota la tutela de l'Estat per a usos militars. La Drassana Reial n'és, en aquest sentit, el millor exemple. El conjunt es va començar a bastir el 1285, quan es va definir un recinte que es va cobrir i es va ampliar a partir del 1376, i va ser de nou ampliat en el decurs dels segles XVI i XVII. Al segle XVIII va passar a ser una caserna militar, condició que es va mantenir fins al 1936. L'Hospital de la Santa Creu (1401) també pertany a aquest conjunt d'edificis. La supervivència d'aquest edifici és deguda a la continuïtat de l'ús sanitari a què es va dedicar fins al primer quart del segle XX (vegeu l'altra cara).

Visió romàntica del claustre del convent de Santa Caterina abans del seu enderroc l'any 1837. Dibruix de Francesc Parcerisa per a l'obra de Pau Piferrer, *Recuerdos y bellezas de España*, 1839.

Església i neogòtic: educar i assistir en una ciutat industrial

Els canvis en la societat durant el segle XIX van impulsar que l'Església empragués una via de renovació que es va expressar estèticament amb la recuperació del gòtic com a estil constructiu de referència. A Barcelona els primers símptomes d'aquesta nova manera de procedir es van constatar a partir del 1860, en l'àmbit de les comunitats femenines que van sortir de la clausura estricta i van començar a actuar en tasques educatives i assistencials. Les primeres comunitats de fer-ho venien de França (Loreto, Sagrat Cor, Jesús i Maria o les dames negres). Ràpidament se'ls van afegir ordres ja establerts. En les comunitats masculines aquest canvi es va concretar una mica més tard, a partir de la Restauració (1874). A la majoria de les noves parròquies, escoles religioses i centres assistencials sostinguts per l'Església de la segona meitat del segle XIX, el llenguatge preferent va ser el neogòtic. Fins i tot els ordres religiosos que, com els jesuïtes, tenien vinculacions molt fortes amb altres estils artístics, van escollir la referència gòtica i la van aplicar a la gran escala que tenien a Sarrià (1891-1893). L'elecció del lloc per edificar les noves fundacions va tenir molta veure amb els recursos econòmics i, també, amb el moment en què es van establir. Les comunitats antigues que van patir les exaustions i la crema de convents van tendir a establir-se lluny del conflictiu centre de la ciutat. En els casos de les comunitats que regien escoles, l'objectiu era arribar a tenir un mínim de dos centres, un a la ciutat mateixa (l'Eixample) i un altre a la perifèria. Només les comunitats més fortes van assolir aquest objectiu. La Setmana Tràgica (1909) va provocar una segona onada d'allunyament del centre amb una clara preferència per Sarrià o Sant Gervasi.

Reinventar el gòtic

El reconeixement i la valoració del gòtic van permetre establir un repertori formal que va prendre com a referent la seqüència clàssica del gòtic francès i la internacionalització d'aquest estil (amb algunes variants, com l'anglesa o l'alemanya). Tanmateix, el llenguatge neogòtic va ser influït per l'avenç en el coneixement de les singularitats del gòtic català. De resultes d'això, es va acabar generant un catàleg de solucions que es va aplicar amb una gran llibertat compositiva, i en què pràcticament era factible fer qualsevol cosa. Així, era recurrent una barreja de formes medievalitzants (en què determinats trets estilístics romànics, igualment de «recepta», es combinaven amb els gòtics) o la mescla dels referents gòtics amb els d'altres estils. En el context modernista, aquestes síntesis van permetre definir propostes molt innovadores i imaginatives.

La Sagrada Família

La Sagrada Família d'Antoni Gaudí és pot considerar la mostra més significativa d'aquest procés. La construcció es va iniciar amb un projecte neogòtic de l'arquitecte F. de Paula Villar (1882). A finals de l'any següent Gaudí va fer-se càrrec dels treballs i els va dirigir fins a la seva mort el 1926. En aquest període el desenvolupament d'un innovador sistema constructiu, fonamentat en l'ús d'estructures reticulars en l'espai, li va permetre concebre un edifici que superava les limitacions estructurals del sistema constructiu del gòtic i del neogòtic. Al mateix temps, però, aquest sistema era essencialment gòtic, perquè assolia plenament i sublimava els plantejaments estètics i simbòlics als quals aspirava l'estil.

GÒTIC I NEOGÒTIC
O LA IDENTITAT GÒTICA DE BARCELONA

Parlar del gòtic a la ciutat de Barcelona implica també parlar del neogòtic, malgrat la distància en el temps i les diferències que hi ha entre ambdós estils. Aquesta empremta s'estén a construccions que van més enllà d'allò que es pot considerar pròpiament neogòtic, perquè els repertoris són utilitzats amb una gran llibertat. A l'extrem contrari es pot arribar a produir la paradoxa que formalment el neogòtic acabi semblant més gòtic que el gòtic original. En el territori urbà, el gòtic es concentra a l'àrea de Ciutat Vella (la ciutat històrica), exceptuant el Monestir de Pedralbes. També hi ha construccions gòtiques traslladades a l'Eixample i dins del mateix nucli antic. El neogòtic té una presència clara a l'Eixample, Sarrià i Sant Gervasi. Al centre històric la presència del neogòtic és cabdal pels edificis nous i per la incidència que té en la ciutat gòtica original. La major part de l'arquitectura gòtica barcelonina que avui es pot veure va ser restaurada i monumentalitzada interpretant-la i preservant-la des de l'influx de l'estil neogòtic.

Fer de la necessitat virtut, o la singularitat estilística del gòtic català

El gòtic és un estil artístic nascut de la iniciativa religiosa, que expressa el poder eclesiàstic i reial, i la seva comunió amb les ciutats. Les formes i les estructures de l'arquitectura gòtica barcelonina i catalana recullen fins a un cert punt les aportacions del desenvolupament internacional de l'estil, i és per això que es pot parlar d'un gòtic català. La sòlida tradició constructiva local i la influència mendicant han estat els factors clau que la historiografia ha considerat a l'hora d'explicar la contenció decorativa i la poca exuberància formal del gòtic català. Però, més enllà dels elements estrictament artístics, hi ha altres factors que emmarquen la proposta gòtica catalana i la simplicitat moderna que presenta. El segle XIII es va obrir i tancar amb conflictes bèl·lics amb França: la croada contra els albigesos i la invasió de Catalunya pels exèrcits francesos en temps de Pere el Gran arran de la dominació de Sicília. En l'etapa central del segle, les relacions comercials amb els territoris occitans van quedar compromeses, de manera que va caldre reorientar les possibilitats d'expansió cap al sud i la Mediterrània. Aquesta circumstància va provocar que el gòtic català no es comencés a formalitzar fins al darrer quart del segle XIII, que no es concretés definitivament fins al primer quart del segle XIV, i que ho fes en part d'esquena al model francès. En el decurs dels segles XIV i XV les empreses constructives van ser moltes, però les circumstàncies econòmiques generals no van ser sempre favorables per executar-les.

Els primers edificis gòtics a la ciutat de Barcelona

A Barcelona hi ha alguns edificis de fundacions anteriors al segle XIII que tenen algunes parts gòtiques (com Sant Pere de les Puelles, fundat al segle X, o la col·legiata de Santa Anna, del darrer quart del segle XII). Però en aquests edificis els elements gòtics són ja dels segles XIV o XV. Els convents de Santa Caterina (dominics) i de Sant Francesc (franciscans), actualment desapareguts, van ser fundats durant el segon quart del segle XIII, i per això se'ls ha considerat com les primeres construccions genuïnament gòtiques de Catalunya. La llarga i complexa intervenció arqueològica al mercat de Santa Caterina va permetre comprovar que aquest plantejament era erroni. La localització d'una primera església dominica de planta basilical amb una testera amb tres absis marca amb claredat la persistència de les maneres de fer del romànic. Així ho posa de manifest la mena de restes visibles a l'Espai Santa Caterina del MUHBA. Aquesta primera església dominica va ser refeta en el decurs del segle XIV, amb una proposta plenament gòtica.

Dibuix commemoratiu del trasllat i la reconstrucció de l'antic Monestir de Jonqueres en la seva nova ubicació a l'Eixample (1869-1873), on la reconstrucció que es mostra no es correspon amb la realitat.

L'arrencada del gòtic a Barcelona

D'entre els edificis conservats, el més antic és la catedral (les obres es van iniciar el 1298). Tanmateix, les primeres fases constructives són confuses i certs elements presenten una filiació romànica, com una bona part del mur del carrer dels Comtes de Barcelona. S'ha d'esperar fins al 1317, amb l'arribada de mestre Fabre, per començar a trobar una manera de fer completament gòtica. La capella reial de Santa Àgata es va començar a construir el 1302, en temps de Jaume II. Aquest edifici és el primer que presenta una factura completament gòtica sense altres referències estilístiques, encara que no se'l pot considerar un edifici paradigmàtic. Santa Maria del Pi (1319), el monestir de Pedralbes, fundat per la darrera esposa de Jaume II, la reina Elisenda de Montcada (1326), i Santa Maria del Mar (1329) expressen plenament les característiques del gòtic català en l'arquitectura religiosa. En tots tres s'ha de remarcar la celeritat de les obres, una circumstància que els dona una gran coherència constructiva i els converteix en exemples excepcionals. El nombre de construccions dels segles XIII a XVI que es conserven totalment o parcialment a Barcelona és significatiu. A banda dels edificis monumentals, hi ha una quantitat notable de construccions en què els elements gòtics romanen amagats o emmascarats. Això és producte tant de la continuïtat en l'ús dels edificis (que va provocar successives reformes de l'estructura i l'aparença d'aquestes construccions en funció de les necessitats del moment) com del grau de sensibilitat patrimonial de cada època. De fet, en l'etapa baixmedieval no es tenia cap mirament a l'hora de reformar o simplement liquidar una construcció antiga. Així, les obres de la catedral gòtica van implicar la destrucció de la romànica; la construcció del Saló del Tinell al Palau Reial Major va significar la liquidació de parts més antigues del mateix edifici, i la construcció de les parts gòtiques del Palau de la Generalitat durant el segle XV va implicar la destrucció d'una porció del Call Major.

Portalada de l'església del Monestir de Pedralbes (1317). Foto: Lluís Bonet

Santa Maria del Mar vista des del carrer de l'Argenteria. Foto: Adolfo Zewirkowitz

LA SIMPLICITAT FORMAL DEL GÒTIC BARCELONÍ

Quan l'any 1928 Charles-Édouard Jeanneret-Grís, Le Corbusier, va venir a Barcelona convidat pels arquitectes del GATCPAC, va remarcar l'excel·lència d'alguns dels edificis gòtics de la ciutat. Va fer comentaris elogiosos de Santa Maria del Mar, de la plaça del Rei i del monestir de Santa Maria de Pedralbes (que va merèixer l'exclamació «Quina simplicitat més moderna!»). Aquesta simplicitat formal és, segurament, la característica més remarcable de l'arquitectura barcelonina (i catalana) d'aquest període, i la que aporta el tret diferencial més clar respecte d'allò que defineix el gòtic com a estil.

- Edificis gòtics començats al segle XIII
- Edificis gòtics començats al segle XIV
- Edificis gòtics començats al segle XV
- Edificis neogòtics aixecats entre el 1860 i el 1874
- Edificis neogòtics aixecats entre el 1874 i el 1909
- Edificis neogòtics aixecats a partir del 1909

CAPELLA DEL PEU DE LA CREU s. XV-XVI C/ dels Àngels, 5 i 6

SANTA ANNA Parts gòtiques, s. XII-XV Pl. de Ramon Amadeu, 3

CAIXA DE PENSIONS Neogòtic, 1917 Via Laietana, 56-58 E. Sagnier

SANTA ÀGATA, (Palau Reial Major) s. XIV Pl. del Rei, 10 B. Riquer

SALÓ DEL TINELL (Palau Reial Major) s. XIV Pl. del Rei, 7-9 G. Carbonell

CASA CLARIANA PADELLÀS, s. XV-XVI C/ del Vèguer, 4 (MUHBA) Trasllada des del c/ Mercaders en la dècada de 1930

ST. PERE DE LES PUELLES Romànic, afegits gòtics s. XIV Pl. de St. Pere 15-16

SANTA CATERINA, s. XIII Pl. de Joan Capri (MUHBA) Restes arqueològiques

ST. AGUSTÍ VELL s. XV-XVI Pl. de l'Acadèmia, 2 i 3

PALAU DE LA GENERALITAT s. XV-XVI Pl. de Sant Jaume, 4

PONT DEL CALL DEL BISBE Neogòtic, construït el 1928 J. Rubió i Bellver

CATEDRAL, s. XIII-XV J. Fabre, B. Roca, A. Barquès i altres. Façana neogòtica construïda entre el 1887 i el 1913

PIA ALMOINA, s. XV Pla de la Catedral

CASA DE L'ARDIACA I CASA DEL DEGA, s. XV i XVI Unificades per la restauració a partir de 1870 C/ de Santa Lúcia, 1-3

STA MARIA DEL PI, s. XIV Pl. del Pi, 7 B. Mas i altres

St. Domènec del Call, 6 s. XIV St. Domènec del Call, 8 s. XIV

ESGLÉSIA DE ST. JAUME (antiga església de la Trinitat) s. XV C/ de Ferran, 28 Restauració de la portalada el 1878.

PALAU CENTELLES, s. XVI Balxada de St. Miquel, 8

Bisbe Caçador, 3 s. XV

CASA FIVALLER s. XIV-XV C/ Lledó, 4-6B

Bassa, 8-10 s. XIII

M1: Casa, s. XIV-XV C/Montcada, 1

M2: PALAU DELS MARQUESOS DE LLUÓ s. XIV-XVI C/Montcada, 12

M3: CASA NADAL, s. XIV C/Montcada, 14

M4: ANTIC ASI BRESSOL DEL NEN JESÚS s. XIII-XV C/Montcada, 18

M5: CASA BERENGUER AGUILAR, s. XV C/Montcada, 15

M6: CASA FINESTRES, s. XIV C/Montcada, 23

M7: CASA CERVELLÓ-GIUDICE, s. XV-XVI C/Montcada, 25

Tot el conjunt del carrer de Montcada ha estat modificat per les successives restauracions del s. XX

SANTS JUST I PASTOR s. XIV-XVI Pl. St. Just Restauració de la façana obra de J. O. Mestres, 1880-1885

CASA MARCH-GUALBES s. XV C/ Regomir, 3-5

Balxada de Viladecals, 5-7 s. XIV Correu Vell, 12, s. XIII-XIV

FONT DE STA. MARIA s. XIV-XVI Pl. de Sta. Maria

STA. MARIA DEL MAR, s. XIV Pl. de Sta. Maria del Mar, 1 B. de Montagut i R. Despuig

CASA s. XIV-XV Pg. Colom, 5

LLOTIA, s. XIV C/ del Consolat de Mar, 2-4

PORTALADA DE L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL, s. XVI C/ Ample, 4-10 Façana traslladada de l'antiga església de Sant Miquel a la Mercè

PORTAL DE SANTA MADRONA I FRAGMENT DE MURALLA s. XIV Av. del Paral·lel, 30

DRASSANA REIAL, s. XIII-XVI Pg. de J. Carner, 26-30

La nova façana de la catedral

L'any 1882 es va convocar un concurs restringit per acabar la façana de la catedral de Barcelona. Tots els projectes havien de prendre com a punt de partida el dibuix o la traça del mestre francès Carles Galters (1408) conservat a l'arxiu de la catedral. El projecte guanyador va ser el que va presentar l'arquitecte conservador de l'edifici, Josep Oriol Mestres, i es va desestimar el de Joan Martorell (que va disposar de l'assistència d'uns molt joves Lluís Domènech i Montaner i Antoni Gaudí). Malgrat que ambdós projectes remetien directament als models del gòtic francès rellegits per Viollet-le-Duc, i per aquesta raó eren, en certa manera, més «gòtics» que la ca-tedral mateixa, el projecte de Martorell es va criticar perquè tenia poc o res a veure amb el gòtic català. Aquesta característica, però, també la té el projecte de Mestres que finalment es va executar. Les obres es van dur a terme entre el 1887 i el 1890, finançades pel banquer Manuel Girona. El concurs es-tablia que també s'havien d'aixecar unes torres laterals a la façana i s'havia de concloure el cimbori, però aquesta part no es va executar fins més tard (entre el 1906 i el 1913) sota la direcció de l'arquitecte August Font.

La nova façana de la catedral en construcció, segons el projecte de J. O. Mestres. Dibuix d'Urgellés (1890)

El «barri gòtic»

A començaments del segle XX, l'obertura de la Via Laietana va implicar una gran acció destructiva sobre una gran part de la trama urbana antiga de la ciutat («antiga» es refereix al resultat de l'acció urbanística que va de l'edat mitjana al segle XIX). Paral·lelament, en l'àmbit científic es va tipificar el gòtic català com a variant estilística i hi va haver una tendència a voler restituir allò que havia estat un edifici o de completar allò que havia quedat inacabat amb una certa «unitat d'estil» per tal de conferir a les construccions aquella monumentalitat que se'ls atribuïa o que es considerava que els era pròpia. Va ser a partir d'aquest plantejament que es va crear i desenvolupar la proposta de «barri gòtic»: un paisatge monumental al centre històric de la ciutat en què l'objectiu no era històric, sinó cívic i turístic. Els edificis gòtics originals, al costat dels d'altres èpoques, van ser restaurats i presentats amb la voluntat de crear un entorn a partir de tres idees centrals. La primera, restaurar i dignificar adequadament els monuments i edificis. La segona, considerar aquest «barri» com el lloc preferent per a la conservació d'edificis amb valor patrimonial, encara que això impliqués, en casos extrems, haver-los de traslladar i haver-los de remuntar a la nova ubicació, com el cas de la casa Clariana Padellàs (seu del MUHBA) o alguns dels edificis de la plaça de Sant Felip Neri. La tercera idea era la pretensió d'harmonitzar allò que es tenia per insuls, que és com es considerava la major part de l'arquitectura del barri del segle XIX. En aquest conjunt molts edificis no poden ser considerats excepcionals, però la suma de tots ells genera un atractiu per densitat.

Llegenda de la fotografia: 1. Plaça del Àngel, 2. Iglesia de San Justo, 3. Ayuntamiento, 4. Diputación Provincial, 5. Iglesia de San Felipe, 6. Palacio Episcopal, 7. Plaza Nueva, 8. Avenida de la Catedral, 9. Catedral, 10. Plaza de Berenguer el Grande. Foto aèria del "Barri Gòtic" publicada a Nombre, extensión política del "Barrio gótico", publicació de l'Ajuntament de Barcelona preparada per Adolf Florensa (s.d.).

Foto de la Plaça Ramon Berenguer el Gran publicada a Nombre, extensión y política del "Barrio gótico", publicació de l'Ajuntament de Barcelona preparada per Adolf Florensa (s.d.).